

MÁTYÓK FANNI:

Az átmeneti igazságszolgáltatás megvalósulása Tunéziában az „Arab Tavasz” eseményeit követően¹

Bevezetés

Dolgozatomban az átmeneti igazságszolgáltatás rendszerét vizsgálom és azt, hogyan alakult az átmeneti időszak Tunéziában napjainkig az „Arab Tavasz” óta. Ehhez elsőként szükség van az „Arab Tavasz” eseményeinek ismertetésére, majd ezt követően az átmeneti igazságszolgáltatás általában használt intézkedési alternatíváinak áttekintésére. Dolgozatom első része ezeket a témákat tárgyalja. Az átmeneti intézkedések elméleti ismertetése után azt vizsgálom meg, hogy az említett intézkedések hogyan valósultak meg a gyakorlatban, a tunéziai átmeneti időszakban. Ehhez egy Tuniszban 2011 áprilisában megrendezett nemzetközi konferencia előadásait² tárgyalom részletesebben, amelyek a Tunéziában megvalósítható legelőnyösebb intézkedési modelleket tárgyalják. Ezt követően a legfrissebb³ ENSZ jelentést vizsgálom, amely a tunéziai forradalom óta eltelt időszakban meghozott átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseinek eredményeit összegzi. A konferencián felállított ideális intézkedési lehetőségek és az ENSZ jelentés egymást követő elemzése fontos következtetésekhez vezet, amelyeket dolgozatom végén összegzek.

1. Az „Arab Tavasz” eseményei dióhéjban

2010. december 19-én egy tunéziai árus öngyilkosságával megindult az észak-afrikai arab államokban az a forradalmi hullám, amely később „Arab Tavasz”-ként került bele a sajtóba, a tudományos publicisztikába és valószínűleg a jövőben a történelemkönyvekbe is. A fiatal, diplomás Mohamed Bouzazi felgyújtotta önmagát, ezzel demonstrálva elégedetlenségét a rendszer iránt. Még ugyanazon a napon emberek ezrei vonultak az utcára az országot 23 éve uraló Zajn al- Ábidin Bin Ali elnök ellen.⁴ A forradalmárok követelték a korrupció felszámolását, az élelmiszerárak és a munkanélküliség csökkentését, emellett a dolgozat szempontjából leginkább fontos szempontként, politikai szabadságjogaik megadását. A forradalmat az elnök kezdetben erőszakkal próbálta leverni, de elveszítve a fegyveres erők támogatását végül január 14-én Ben Ali elmenekült Szaúd-Arábiába, ezzel véget értek a tüntetések.⁵

A többi észak-afrikai országot azonban csak ekkor érte el a forradalmi hullám. Egyiptomon keresztül Líbián át, Marokkót, Mauritániát és Algériát is magával söpörte (a magyar sajtó ezeket az országokat emelte ki, de azért tudnunk kell, hogy a felkelési hullám az észak-afrikai államokon kívül a Közel-Keleten is éreztette hatását⁶). A forradalmak egy részét a helyi erők erőszakkal vagy tárgyalásokkal

¹ Konzulens: Dr. Hack Péter habilitált egyetemi docens

² *Addressing the Past, Building the Future International Conference*, Tunisz, 2011 (internetről letöltve: 2012. október 20.)

³ GREIFF 2012

⁴ <http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (internetről letöltve: 2012. október 15.)

⁵ BESENYŐ 2011, 51-53.

⁶ <http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (internetről letöltve: 2012. október 15.)

sikeresen elfojtották, de Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában sikerült megdönteni az évtizedek óta uralkodó despotikus vezetőket.

Mi történt az arab országokban 2010 végén? Mi váltotta ki ezeket a diktatúrákat megdöntő forradalmakat? Ezen a ponton érdemes áttekinteni, hogy milyen körülmények vezettek az „Arab Tavasz” kirobbanásáig.

A kialakuló helyzethez részben gazdasági és részben szociális okok vezettek. Az említett országok vezetői mind az 1960-70-es években kerültek hatalomra, despota, korrupt elődeik elűldözésével.⁷ Azonban egy idő után ők maguk is hasonló útra tértek. Kezdetben az olajvagyonból származó jövedelmek kiapadhatatlannak tűntek, ezért abból a vagyonból mindenki részesült valamilyen módon. Ennek ellenére ez a mértéktelenség nem tarthatott örökké, és egy idő után már nem jutott mindenkinek a vagyonból, csak a despotáknak és hűbéreseiknek. Ez a folyamat a középrétegek elszegényedéséhez vezetett, akiknek elégük lett a korrupt, diktatórikus rendszerből. Az elszegényedés okai több komponensből álltak. A fiatalok aránya a társadalomban a túlnépesedésből kifolyólag nagy arányban megnövekedett. Sokan a 15-25 éves korosztályból munkanélküliségi gondokkal küzdöttek (pl. ilyen volt Mohamed Bouzazi is), amelyet 2007 óta csak súlyosbított a gazdasági világválság. A gazdasági válság elharapódzásával élelmiszerhiány lépett fel, az elszívatosodás következtében a vízellátás is nehézkessé vált. A vezetők ugyan próbálkoztak különböző gazdasági reformokkal, de azok nem érték célját.⁸ A gazdasági válságokban mindig felerősödnek a szélsőséges hangok, ez történt az említett arab országokban is. Megerősödtek azok a szélsőséges iszlamista szervezetek,⁹ amelyek a diktatúrák ideje alatt csak titokban működhettek.

Fentebb azokat az indokokat ismertettem, amelyek általánosan jellemzőek voltak az észak-afrikai arab államokra. Dolgozatomban Tunézia helyzetét elemzem részletesen, ezért a továbbiakban elhagyom a fentebb említett országokban történeteket és Tunézia sorsát igyekszem szemügyre venni.

1.1. Tunézia az „Arab tavasz” eseményeinek tükrében

Tunéziában 1987 óta volt hatalmon Zajn al- Ábidin Bin Ali elnök, aki a huszonhárom évnyi uralma alatt kezdetben jól működő diktatúrát épített ki. Mint minden diktátor, ő is maga mellé állította a hadsereget és kiépítette saját titkos rendőrségét, beágyazva ezzel magát egy megdönthetetlen hatalomba. Uralkodása alatt betiltotta a szélsőséges szervezeteket, tudván, hogy csak ők lettek volna képesek hatalma megdöntésére.¹⁰ A 23 évig uralkodó diktátor rendszere stabilnak tűnt, jó kapcsolatot ápolt a nyugati világgal és Tunézia az egyik legkedveltebb turistaparadicsomnak számított egészen 2010-ig. Azonban Tunézia politikai berendezkedése, amit a turisták és a nyugati világ¹¹ nem láthatott, ellentmondott minden olyan, a nyugati világ által támogatott erkölcsnek, amelyben a demokráciákban élő emberek hisznek.

Tunéziában 2003-ban elfogadták a Terrorizmus-elleni törvényt,¹² azonban ezt felhasználva ártatlan embereket gyanúsítottak meg terrorizmus vádjával és kínzások

⁷ BESENYŐ 2011, 52.

⁸ BESENYŐ 2011, 52.

⁹ A szélsőséges iszlamista szervezetek akkor váltak jelentőssé, amikor a békés tüntetésekre a vezetők erőszakkal válaszoltak, ekkor ugyanis a radikálisok igazolva érezték eszméiket, miszerint a kormányt csak az erőszak tudja megdönteni. [http://en.wikipedia.org/wiki/Ansar_al-Sharia_\(Tunisia\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Ansar_al-Sharia_(Tunisia)) (internetről letöltve: 2012. október 22.)

¹⁰ BESENYŐ 2011, 51.

¹¹ Nyugati államok alatt az Egyesült Államok és Európa, ezen belül leginkább az Európai Unió tagállamai értendők.

¹² <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE30/021/2003> (internetről letöltve: 2012. november 3.)

útján facsarták ki belőlük a hamis vallomásokat.¹³

Ezt az önkényuralmi rendszert elégették meg a tunéziai állampolgárok, és 2010-ben bajtársuk mártírhalálát látva teljes felháborodással vonultak ki az utcára. A tüntetés az állam erőszakos reakciói miatt forradalommá vált. A forradalmat siker koronázta és Ben Ali Szaúd-Arábiába menekült az emberek dühe elől.

A sikeres forradalom után a politikai rendőrséget feloszlatták, a huszonhárom évig működő Alkotmányos Demokrata Mozgalmat¹⁴ betiltották és szabadon engedték a börtönökben lévő foglyokat. Az utóbbi intézkedés azonban, ahogy a későbbiekben a dolgozatból látszik, elhamarkodott döntés volt. A foglyok kiszabadulásával nem csak a jogtalanul bebörtönzött politikai foglyokat engedték szabadon, hanem minden egyes fogolynak amnesztiát adtak. Ez azt jelenti, hogy olyan bűnözők kerültek szabad lábra, akiket korábban terrorizmus vádjával jogosan ítélték el. Ilyen volt például Abu Iyadh al Tunisi esete is, akit 2003-ban tartóztattak le terrorizmus vádjával, és aki maga is meg erősítette, hogy „büszke” arra, hogy annak az afganisztáni terrorizmus csoport tagjának mondják, akik megtervezték a 9/11 merényletet.¹⁵ Abu szabadulása után aktívan szervezkedni kezdett és már 2011 áprilisában megalakította az Ansar al Sharia in Tunisia (AST) elnevezésű szélsőséges iszlamista szervezetet.¹⁶ Megalakulásuk óta Tunéziában jól láthatóan nő a vandalizmus és a megszervezett erőszak is.

A szélsőségek megerősödése látszik a választások eredményében is, ugyanis a 2011-ben megtartott választásokon az al- Nahda (Újjászületés) szervezet,¹⁷ amely egyébként az előző politikai rendszer ideje alatt nem működhetett legálisan, a választásokat nagy fölényrel nyerte meg.

Ezek voltak tehát azok az események, amelyek arra indítottak, hogy dolgozatomban azokra a kérdésekre keressem a választ, hogy mi történt ez után a rendkívül ellentmondásos időszak után. Az „Arab Tavasz” forradalmi hullámát elindító ország, Tunézia, hol tart azóta? Milyen politikai és jogi intézkedéseket tett az új rendszer kiépítéséért és mindezt hogyan tette? Milyen nemzetközi segítséget kapott mindehhez?

Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ kapjunk, először ismerni kell azokat a technikákat, amelyek segítenek egy konfliktusos országnak a kilábalásból és hozzájárulnak egy új, lehetőleg demokratikus ország kiépítéséhez. Ezt nevezzük az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseinek. Dolgozatomban ezzel a témával foglalkozom a továbbiakban.

2. Az átmeneti igazságszolgáltatás általános működése és feltételei polgárháborúk után

2.1. Az átmeneti igazságszolgáltatás meghatározása, intézkedései

Az ENSZ Biztonsági Tanács definíciója szerint az átmeneti igazságszolgáltatás az olyan átmeneti folyamatokat és mechanizmusokat foglalja magába, amelyek megkísérlik a múlt által hátrahagyott széleskörű visszaélések megemésztését azért, hogy biztosítani tudják az elszámoltathatóságot, igazságot szolgáltatassanak és békés kiegyezést valósítsanak meg. Fontos azt kiemelni, hogy az átmeneti

¹³ <http://ictj.org/our-work/regions-and-countries/tunisia> (internetről letöltve: 2012. november 13.)

¹⁴ Besenyő 2011, 54. *Constitutional Democratic Rally Party/ Rassemblement Constitutionnel Democratique- RDC*

¹⁵ <http://www.theatlantic.com/international/archive/2012/10/how-the-arab-springs-prisoner-releases-have-helped-the-jihadi-cause/263469/> (internetről letöltve: 2012. október 28.)

¹⁶ [http://en.wikipedia.org/wiki/Ansar_al-Sharia_\(Tunisia\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Ansar_al-Sharia_(Tunisia)) (internetről letöltve: 2012. október 28.)

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Ennahda_Movement (internetről letöltve: 2012. október 28.)

igazságszolgáltatás intézkedéseinek holisztikusan kell felépülniük, amelyek több komponensből állnak össze beleértve az egyéni büntető eljárásokat, jóvátételeket, az igazság kutatását, intézményes reformokat, elbocsátásokat és kivizsgálásokat vagy ezek megfelelően fogant kombinációját.¹⁸ Egyszerűbben, az átmeneti igazságszolgáltatás olyan intézkedésekből áll, amelyek a demokratikus átmenetet megelőző rendszerben súlyos emberi jogsértések elkövetőinek felelősségre vonását és az áldozatok kárpótlását célozzák, emellett hitelesen tisztázzák a konfliktusos korszak eseménysorát, annak összefüggéseit.

De milyenek is lehetnek a fent említett intézkedések? Azt láthatjuk, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás egy rendkívül komplex rendszer, amelynek hatékony működéséhez egy előre átgondolt terv szükséges. Az előre átgondolt terv minden egyes ország esetében más lesz, hiszen a helyi viszonyok fogják kiválogatni az átmeneti igazságszolgáltatás eszköztárából azokat az intézkedéseket, amelyek leginkább segíteni tudják a konfliktusból kilábaló ország mielőbbi regenerálódását.

Az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseit alapvetően négy csoportba lehet sorolni. Az első csoport azokat az intézkedéseket foglalja magába, amelyek a múlt törvénysértéseinek, hibáinak elismerését szolgálják. A második csoport intézkedései a megtorlás eszközeivel próbálnak célt érni. A harmadik csoport a büntető igazságszolgáltatás eszközével próbálja meg felelősségre vonni a bűnösöket, a negyedik csoport pedig a hallgatás módszereit választja a rehabilitáció megteremtéséhez.¹⁹

Tekintsük át csoportonként a lehetséges intézkedéseket.

1. A múltbeli törvénysértések, hibák és bűncselekmények elismerése egy nemzet számára óriási lelki terhet igényelnek. Történelmünk eddigi legnevezetesebb és azóta is irányadó elismerési folyamata Németországban zajlott le. A II. világháború után nyertes nemzetek követelték az emberiség elleni bűntettek elkövetőinek felelősségre vonását. Ez történt a mára már elhíresült nürnbergi – perek ideje alatt. Ám a pusztán felelősségre vonás nem lett volna elegendő ahhoz, hogy a német nemzet szembe nézzen saját múltjával és elismerje azt. Ehhez még számos olyan intézkedés kellett, amelyek a civil lakossághoz is eljuttatták az üzenetet, hogy ha nem tudnak szembenézni és leszámolni a múltjukkal, akkor soha nem fognak tudni túllépni a történeteken. Ehhez a szembenézéshez pedig olyan komplex és hosszú távú intézkedéssor kellett, mint például dokumentumfilmek készítése, megemlékezések szervezése, szobrok állítása az elesettek számára, megbocsátás gyakorlása, a hiteles történelem bevezetése a tankönyvekbe.²⁰ Véleményem szerint a közoktatás kiemelt helyet játszik a múlttal való szembenézés sikerében, hiszen a fiatalok generációja úgy nő fel, hogy az évek során tudatosan szembenéz múltjával, tanul a hibákból és felelős felnőttként saját gyermekének is átadja azt az ismeretet, amit az átmeneti időszak folyamán az iskolában megtanult. (Németországban még ma is fél éven keresztül foglalkozik a középiskolai tananyag az I. és II. világháború történetével, következményeivel.) Ezeken kívül fontos a nemzeti és nemzetközi irodalom megteremtése a témában, nyilvános viták, tudományos kutatások, és természetesen a nyílt archívumok politikájának elve, amely által az állam azt mutatja meg állampolgárainak, hogy teljes mértékben szembe mer nézni az előző politikai

¹⁸ „Report of the Security-General to the Security Council on the rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies” (S/2004/616, 8. és 26. bekezdés)

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement> (internetről letöltve: 2012. október 28.)

¹⁹ MIHR 2012

<http://anjamihir.com/resources/SIM-Special-37.pdf> (internetről letöltve: 2012. október 15.)

²⁰ MIHR 2012, 1-3.

<http://anjamihir.com/resources/SIM-Special-37.pdf> (internetről letöltve: 2012. október 15.)

rendszer intézkedéseivel és vállalja, hogy egy teljesen új, az állampolgárok jogait és érdekeit képviselő, legitim, más utakat járó rendszert épít fel a jövő számára. Ezek az intézkedések elengedhetetlenek a múlttal való szembenézéshez, annak elismeréséhez és a nemzeti identitás tisztázásához.

2. Ha az átmeneti igazságszolgáltatás a megtorlás eszközeit használja a múlttal való szembenézéshez, akkor ezek az eszközök olyan cselekményeknek felelhetnek meg, mint például a kárpótlás, a rehabilitáció, az áldozatok kompenzációja a kisajátításokért, kilakoltatásokért, az öldöklésért és a bebörtönözésekért. Kompenzáció alatt nemcsak pénzbeli vagy bármilyen más anyagi javat értünk, hanem az áldozatok lakhelyeinek helyreállítását, tömegsírok exhumálását, történelmi építmények restaurálását, amelyeket a régi rendszer szereplői büntetésből végezhetnek.²¹

3. A büntető igazságszolgáltatást úgy is meghatározhatjuk, mint a nemzetközi emberi és humanitárius jog használatát a múlt igazságtalanságainak felfedezésében és az elkövetők felelősségre vonásában. Ennek következtében a konfliktus sújtotta térségben új törvényszékek, bíróságok létesülnek, és ezeknek az intézményeknek kell elszámolniuk a múlttal. Céljuk a büntetlenség elleni küzdelem, a valódi elkövetők elítélése és a hátrahagyott politikai rendszer felszámolása.

4. Bizonyos helyzetekben a hallgatás is lehet egyfajta út az átmeneti igazságszolgáltatás működésében. Hallgatás alatt leginkább az amnesztia jogát, az új és régi rendszer közötti megállapodásokat és más hallgatásról szóló paktumokat értünk. Ez is lehet módja a válságkezelésnek, de az biztos, hogy ez a módszer hordozza magában a legnagyobb veszélyforrásokat. Egy elhibázott amnesztia megadása, vagy az állampolgárok beleegyezése nélkül kötött paktumok nem oldják fel a társadalomban rejlő feszültségeket, ami valószínűsíthetően egy újabb konfliktushoz vezet a jövőben. Persze van olyan eset is, amikor az amnesztia tűnik az egyetlen járható útnak. (Ez volt a helyzet Dél- Afrikában, az apartheid- rendszer felszámolása kapcsán is.²²)

A fentebb említetteket összefoglaló táblázat²³

<u>A történelmi múlt elismerése</u>	<u>Az előző rendszer áldozatainak kompenzációja</u>	<u>Az előző rendszer elkövetőinek megbüntetése</u>	<u>Hallgatás</u>
-történelmi, igazságkereső bizottságok felállítása	-a múlt igazságtalanságainak kompenzációja	-humanitárius jog és emberi jogok	- amnesztiajog
-emlékművek	-helyreállító munkák	-nemzeti törvénykezés és büntetőbírói reformok	- szerződések
-megbocsátás	-tömegsírok exhumálása	-törvényszékek, ad hoc törvényszékek	- megállapodások
-dokumentumfilmek			
-irodalom	-reparációk	-biztonsági	

²¹ MIHR 2012, 1-3.

<http://anjamih.com/resources/SIM-Special-37.pdf> (internetről letöltve: 2012.október 15.)

²² KIRS 2012, 161-162.

²³ MIHR 2012, 3.

<http://anjamih.com/resources/SIM-Special-37.pdf> (internetről letöltve: 2012.október 15.)

(nemzeti/nemzetközi)		szolgálat reformja	
-közoktatás, tankönyvek	- az előző rendszer elkövetőinek munkáltatása	-kivizsgálások, elbocsátások	
-tudományos kutatások			
-nyitott archívumok politikája			
-média megjelenések			
-nyilvános viták			

Habár a csoportosítás helytálló, nem lehet azt kijelenteni, hogy egy adott átmeneti időszak alatt csak az egyik vagy másik csoport intézkedései valósulnának meg. Sőt, megállapítható, hogy ahol csak az egyik fajta intézkedésor lebonyolítására kerül sor ott hosszú távon nem lesz harmonikus a működés. Tehát akkor valósulhat meg hatékony átmeneti igazságszolgáltatás, ha az intézkedés tervezet kitalálói a fent említett több csoportból, az adott nemzethez viszonyítva alakítják ki a hosszú távú programot.

2.2. Az intézkedések megvalósulásának feltételei

A fent említett többféle intézkedés végcéljait tekintve azonos, amennyiben mindegyik a múlttal kíván leszámolni, azon túl pedig egy új rendszer felépítését tűzi ki hosszú távú tervként. Mégis mi kell ahhoz, hogy ne csupán az elméletben, hanem a gyakorlatban is működőképes legyen ez a sok intézkedés?

A definícióban az áll, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás az elkövetők fellelősségre vonását, az áldozatok kárpótlását és a konfliktusos korszak eseményeinek tisztázását tűzi ki maga elé célként. Ezek a célok csak akkor érhetőek el, ha a konfliktusban résztvevő szereplők, akár az előző rendszer elkövetőiként, akár áldozatokként részt vesznek az átmeneti igazságszolgáltatásban. Így elsődleges szempontként lép fel a konfliktust átélt emberek meggyőzése arról, hogy csakis az ő közreműködésükkel lehet megismerni a múltat és felépíteni a jövőt. Ehhez az kell, hogy már az elején mindenkinek eljusson az információ, hogy a résztvevőket nem érheti semmiféle jogtalan bántódás, hiszen az eljárások a nemzetközi emberi jogokon alapulnak, legyen szó bírósági meghallgatásról vagy egy közvetlen beszélgetésről. Persze, ehhez az is elengedhetetlen, hogy a résztvevők tisztában legyenek azzal, mik az alapvető nemzetközileg elismert emberi jogok, ami az érintett nép nyelvére való lefordítással és információs pontok működtetésével érhető el legegyszerűbben. Ha ez az intézkedés megtörtént, akkor azt kell elérni, hogy az állampolgári bizalom megerősödjön az emberekben és ne féljenek őszintén beszélni a múltból, ne féljenek részt venni a tárgyalásokon.

Az állampolgári bizalomnak óriási jelentősége van, hiszen az átmeneti igazságszolgáltatás akkor lehet a leghatékonyabb, ha az áldozatok és az áldozatok családjainak jogaira és szükségleteire fókuszál. Ezeket pedig csakis akkor lehet mélyrehatóan megismerni, ha az említettek bepillantást engednek mindennapi

életükbe. Ez a bepillantás pedig egy konfliktusos helyzet után, az atrocitásokat elszenvedett társadalomban csak nagyon erős bizalom felépülése után lehetséges. Az állampolgári bizalom elérése egy hosszú folyamat, amelyhez az érintett közösséggel való mélyreható beszélgetések, nemzeti konzultációk szükségesek. Ebben a folyamatban óriási szerepe van azoknak a szakértőknek, akik részt vesznek a konzultációk lebonyolításában. Általában nem elég a jogász végzettség, sokszor (főleg gyermekeket és nőket érintő kérdésekben) szükség van pszichológiai, tanári képzettségre is. Fontos azt megemlíteni, hogy nem csak az áldozatok széleskörű részvétele elengedhetetlen, hanem a régi rendszer elítélésének, az elkövetőknek az együttműködésére is szükség van. Ha az átmeneti igazságszolgáltatás nem tudja felelősségre vonni a főbűnösöket vagy nem tisztázza - esetleg amnesztiával - a régi rendszer más politikusait, akkor érthetően az áldozatokban felgyülemlik a bosszú iránti vágy, amely egy újabb polgárháborúhoz vezethet.

A tényfeltárási célok megvalósítására optimális esetben a tényfeltáró bizottságok intézménytípusa a megfelelő eszköz. Ez úgy tud a leghatékonyabban és hosszútávon működni, ha (a fentieket összefoglalva és kiegészítve) megvalósul a széleskörű és közvetlen áldozati és társadalmi rétegeket átfogó részvétel, amelyben a részt vevő személyeknek lehetőségük van anyanyelvük használatához vallomástételkor. Elengedhetetlen a meghallgatások hitelessége, amihez segítséget nyújthat a nemzetközi szakmai támogatás és természetesen garantálni kell a tanúk biztonságának megőrzését, amihez a rendőrséggel való együttműködés elengedhetetlen.²⁴ Nemzetközi szakmai támogatásra akkor van a legnagyobb szükség, amikor a helyi, szakmai elit a konfliktusban elmenekült, gyilkosságok áldozataivá vált vagy esetleg nagy részük az előző rendszerhez tartozott. Ilyenkor a nemzetközi segítség nemcsak nemzetközi részvételt jelent az esetleges tárgyalásokon vagy tényfeltáró bizottságokban, hanem a feladatok ellátásához való megfelelő felkészítést is (lsd. később Tunézia).

Az említettek közül könnyen leszűrhető, hogy mindezen intézkedések megvalósításához rengeteg pénzre van szükség. Márpedig egy éppen polgárháborúból kikerülő ország nem biztos, hogy rendelkezik a szükséges mennyiségű anyagi javakkal. Ilyenkor érdemes egy prioritási lista felállítása, amelyben a legfontosabb szükségletek meghatározásra kerülnek, és azok sorrendjében próbálják kielégíteni a lakosság igényeit. Általában az áldozatok a hosszantartó fegyveres konfliktus után a megfelelő táplálkozásra tartják a legnagyobb igényt, utána jelentkezik a béke iránti igény és csak utána gondolnak az igazságszolgáltatásra.²⁵

2.3. A hosszú távú béke receptje

Ez az igényfelmérés felveti a „béke kontra igazságszolgáltatás” vitáját.²⁶ A vita alapjául az az elképzelés szolgál, miszerint nem valósulhat meg béke akkor, ha a társadalom bizonyos csoportjait az igazságszolgáltatás felelősségre vonja, hiszen azok az emberek - általában az előző rendszer résztvevői - soha nem fognak megbékélni azzal az új rendszerrel, amely az ő felelősségre vonásukkal kezdődött.

Ez azonban hamis feltételezés. A békét és az igazságszolgáltatást nem egymással ellentétes, hanem egymást kiegészítő célokként kell értelmezni. Nem valósul meg béke önmagában a fegyverszünet megkötésével, ahhoz a konfliktus okait képező tények felszámolása szükséges. Csak így valósulhat meg hosszú távú,

²⁴ KIRS 2012, II.rész, II.fejezet

²⁵ u.o.

²⁶ KIRS 2012, III.rész, I.fejezet

pozitív béke. A konfliktus okait képező tények felszámolásához pedig elengedhetetlen az igazságszolgáltatás hatékony működése, amelyhez a Nemzetközi Büntetőbírászkodás (International Criminal Court, a továbbiakban: ICC) is tud segítséget nyújtani. Az igazságszolgáltatás intézkedéseinek a megtorlásokon kívül a hosszú távú érvényesülésre is ki kell terjednie és feladata a további jogsértések megelőzése is (generális prevenció).²⁷

A hosszú távú érvényesüléshez elengedhetetlen az átmeneti, majd később az állandó intézmények működésének összehangolása, együttműködése. A társadalom egységesítése még ennél is fontosabb szerepet játszik a hosszú távú béke megteremtésében és megtartásában. Ez azért nagyon hosszú és bonyolult folyamat, mert az előző rendszer politikai elitje és a rendszerhez tartozó emberek (pl. katonák) szükségképpen szemben állnak az előző rendszer áldozataival és azoknak családjaival. Ezen kívül lehetnek más szempontok is, amelyek megosztják a társadalmat (pl. származási, nyelvi, kulturális különbségek), de az előbb említett konfliktusforrás már önmagában is nehezen kezelhető. Ezt a hosszú távú folyamatot az angol nyelvű irodalom már nem *transitional justice*-nek (átmeneti igazságszolgáltatásnak), hanem *reconciliation process*-nek nevezi.²⁸ Ez magyarul annyit jelent, mint „kiegyezési”, „megbékélési” folyamat. Felvetődik a kérdés, hogy a két fogalmat érdemes-e egyáltalán elhatárolni egymástól? Mit is jelent a megbékélési folyamat?

A nemzetközi szakirodalom szerint a megbékélést úgy lehet tekinteni, mint egy folyamatot, amely nem egy generáció felnövése alatt történik meg, de az évek során önmagában elismerését jelenti a múltbeli igazságtalanságoknak, az igazság kutatásának, a kegyelem, a megbocsátás és a személyes biztonság és a társadalmi béke biztosításának. Ez egy lassú, de tudatos társadalmi változáshoz vezető folyamat.²⁹

Ezek alapján azt mondanám, hogy a két fogalmat nem szükséges elhatárolnunk egymástól. Sőt a megbékélési folyamat definíciója kiegészíthető azzal, hogy ebben a folyamatban már megjelenik a demokrácia-építésre (2001 óta inkább államépítésnek nevezik³⁰) irányuló igény is. A demokrácia-építés szükségességére és hatékonyságára dolgozatom későbbi részében még kitérek. Itt csak annyit jegyeznek meg, hogy a demokrácia-építés célja nagyon hasonló az átmeneti igazságszolgáltatás céljához, miszerint legitimizálni szeretne egy új, az állampolgárok által is elismert kormányt. Ez a legitimizáció pedig csak úgy érhető el, ha az adott ország állampolgárai egyenként is úgy érzik, hogy szükség van rájuk, hogy egy demokratikus jogállam csak az ő közreműködésükkel, javaslataikkal és munkájukkal hozható létre. Ehhez pedig az kell, hogy a demokrácia-építés legyen az egyetlen és legfontosabb feladata az állampolgároknak. Ezt nevezik *the only game in town*-nak.³¹

2.4. Az átmeneti igazságszolgáltatás buktatói

Az előzőekből látszik, hogy számos feltételnek teljesülnie kell egy sikeres átmeneti folyamat megvalósulásához. Ennek ellenére még akkor sem lehet biztosan állítani, hogy az átmenet sikeres lesz, ha az „előírtak szerint” mindent megtettek ennek érdekében. Ennek több oka is van. A konfliktus utáni köztes időszak mindig egy teljesen ingatag és folyamatosan változó időszakot jelent az érintett

²⁷ KIRS 2012, III. rész, I. fejezet

²⁸ MIHR 2012, 12.

²⁹ U.O.

³⁰ RADA 2012

³¹ MIHR 2012, 11.

államokban. Nem lehet előre tudni, hogy a köztes időszakban tett intézkedések a középső, ill. a végső időszakig miként fognak átalakulni, ill. relevánsak maradnak-e a demokratizálódás szempontjából. Köztes időszaknak nevezzük a konfliktus után az ötödik évtől kezdődő és a huszadik évig tartó periódust. Általában ebben az időszakban derül ki, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás intézményeivel teremtett (vagy legalábbis teremteni próbált) demokratizálódási folyamat konszolidálódik-e vagy rosszabb esetben elbukik.³²

A demokratizálódási folyamat több tényező miatt is elbukhat és általában e tényezők szoros összefüggésben állnak egymással. A továbbiakban ezeket a buktatókat egyesével vizsgálom.

1. Óriási a veszélye a demokrácia bukásának akkor, ha az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseit, jogszabályait nem építik be a nemzeti jogba.³³ Az átmeneti időszakban általában nemzetközi segítséggel sikerül felállítani a demokratikus átmenethez szükséges intézményeket és meghatározni azok működését (pl. nemzetközi és nemzeti büntetőbírói fórumok). Azonban, ha a nemzetközi segítség kivonulása után az új rendszer a demokratikus intézményeket ugyan megtartva, de az addig használt jogot felrúgva folytatja az intézkedéseket, akkor az egész addigi folyamat teljesen értelmét veszti. Ezért fontos, hogy a nemzetközi közszereplők felelősségük tudatában, csak akkor távozzanak a problémás területről, ha alapos felmérések után megbizonyosodnak arról, hogy a demokrácia-építés a továbbiakban is az emberi jogok tiszteletben tartása mellett fog lezajlani.

2. Nem elég, hogy megvalósuljanak a demokratikus intézmények és jogok egy konfliktusból kilábaló országban, szükség van arra is, hogy a felelősségre vonás kapcsán ne alakuljanak ki, egymással szemben álló „vesztes” – „nyertes” csoportok.³⁴ Azt mondhatnánk, hogy ez a szembenállás teljesen természetes következménye egy volt polgárháborús országban, hiszen, aki a régi rendszerben áldozat volt az újjáépítés során végre „nyertessé”, aki pedig a régi rendszerben elkövető volt, „vesztessé” válik és „elnyeri méltó büntetését”. Azonban ez az elképzelés egyáltalán nem ilyen egyszerű. Az átmeneti igazságszolgáltatás lényege, hogy minél világosabban és széleskörűben tisztázza az előző rendszer bűneit és annak okait. Célja nem egyszerűen a leszámolás, hanem a megértés is. Ha az átmeneti időszak intézkedései nem irányulnak a megértésre is, akkor a „nyertesek” – „vesztesek” kategória könnyen kialakul, aminek következtében a társadalom végleg két részre szakad. Ez természetesen nemhogy megoldja, hanem csak még inkább elmélyíti a társadalomban lévő feszültségeket. Öt- tíz év múlva egy újabb polgárháborúban pedig megint megcserélődhetnek a szerepek ezzel végleg elmélyítve a „vesztesek”- „nyertesek” problematikáját.

A „nyertes”- „vesztes” társadalmi szembenállást súlyosbíthatja az a helyzet, amikor az átmeneti igazságszolgáltatásban nem vesz részt a társadalom egésze. Így a demokrácia-építés sem válik az állampolgárok legfőbb feladatává. A társadalom egésze alatt az áldozatok, elkövetők jelentős csoportját, a régi és az új elit számottevő részét értjük.³⁵ Ha ugyanis nem teljes körű a társadalmi részvétel, akkor hamis képet kaphatunk a múlttól és, ami még rosszabb, a jövőről is. Ebben a helyzetben óriási a veszélye a „nyertes”- „vesztes” csoportok kialakulásának.

Utolsónak pedig azt a tényezőt említeném, ami legveszélyesebb buktatója lehet a demokrácia építés folyamatának. Ez pedig nem más, mint a dolgozatomban

³² MIHR 2012, 4.

³³ MIHR 2012, 7-8.

³⁴ MIHR 2012, 15.

³⁵ MIHR 2012, 15.

már fentebb említett elhibázott amnesztia-adás, ill. a nem átgondolt, felelőtlenül, az állampolgárok megkérdezése nélkül tett megállapodások. Ha visszatekintünk a dolgozat korábbi megállapításaira, akkor azt láthatjuk, hogy ez is egyik csoportja az átmenti igazságszolgáltatás intézkedéseinek. Sajnos, ez a legveszélyesebb és csak nagyon ritkán működő intézkedés-csoport a négy közül. Ugyanis a múlt elhallgatásával vagy az elkövetők amnesztiával való felmentésével esély van arra, hogy az előző rendszer ideológiája tovább éljen, igazolást nyerjen, és életben tartsa a bizalmatlanságot és a széttagoltságot a társadalomban. Az ilyen látszólagos változás csak annyiban jelentkezhethet, hogy az előző rendszer elitje megállapodásában hitet tesz az ország demokratikus építése mellett és biztosítja a demokratikus intézmények megalapítását, működését. Ez pedig a legrosszabb, ami elképzelhető. Hiszen hogyan várható el, hogy az előző rendszer diktatórikus, elnyomó rendszere a hatalmat újból megkaparintva változtat politikáján és hirtelen fontosak lesznek számára az emberi jogok és a demokrácia működése?

Egy ilyen intézkedés teret engedhet arra, hogy a régi rendszer folytassa jogellenes cselekedeteit, azonban innentől kezdve már demokratikus intézmények palástja mögé bújva. Ennél félelmetesebbet pedig, személy szerint, el sem tudok képzelni (ilyen ál-demokrácia állt fenn pl. az 1970-80-as években, Spanyolországban, a Franco által kötött *pacto de silencio*- „Paktum a hallgatásról” szerződést követően, amelynek következménye a rendszer folytatása, a félelem és a terror továbbélése volt³⁶).

Összegzésként elmondható, hogy a demokrácia-építés nem elégedhet meg a demokratikus átmenethez szükséges intézmények megteremtésével, felállításával, hanem azok valódi működését is biztosítani kell. Ez pedig egy hosszú és bonyolult folyamat. Általában a konfliktus után el kell telnie húsz-huszonöt évnek ahhoz, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás eredményeit reálisan megállapítani, mérlegelni lehessen. Ez az idő elegendő ugyanis ahhoz, hogy felnőjön egy olyan új generáció, amelynek már nincsen személyes élménye a korábbi rendszerről, tehát nem is érzi felelősnek magát a régi rendszer hibáiért, ellenben kíváncsi rá és tanulni akar belőle. A tanulásnak legjobb módszerét pedig abban látja, hogy felmenői történeteit meghallgatja, amelyekből józan következtetéseket von le. Ez lesz az a generáció, amelynek tagjai majd eldönthetik, hogy folytatják-e a felnőtt demokráciához vezető utat vagy más utakon indulnak tovább.

A továbbiakban egy konkrét példán, a Tunéziában működő átmeneti igazságszolgáltatás rendszerén keresztül mutatom be az előbbiekben ismertetett elméleti lehetőségek gyakorlati megvalósulását.

3. Tunézia az „Arab Tavasz” után - az átmeneti igazságszolgáltatás Tunéziában

2011 januárjában a tunéziai elnök, Zine el-Abidine Ben Ali elhagyta az országot és Szaúd- Arábiába menekült. Elmenekülése az előző kormány bukását jelentette, amelynek következtében az országban átmeneti kormány felállítására volt szükség. A tüntetők első követelése az volt, hogy az előző politikai rendszer vezetőit törvényszék elé állítsák, megkezdődtek a letartóztatások. A tunéziai királyi család is börtönbe került, habár Ben Ali akkor még nem sikerült a tunéziai igazságügyi hatóságnak átadni. 2011 februárjában Hanny Megally az *International Center for Transitional Justice* (a továbbiakban: ICTJ) alelnöke küldött egy csoportot a térségbe, amelynek legfőbb feladata az előző rendszer és a felkelés időszaka alatt elkövetett visszaélések

³⁶ MIHR 2012, 10.

kivizsgálása volt.³⁷ Ezen kívül segítettek az átmeneti kormánynak átgondolni az átmeneti időszak intézkedéseinek következő lépéseit, és megpróbálták átadni tapasztalataikat a tényfeltáró bizottságoknak. Az átmeneti kormány ezen túl, már márciusra felállított három bizottságot, amelyek legfőképp az alkotmányjogi reformokra (*Higher Political Reform Commission*), a felkelésben zajló korrupciókra és jogsértésekre fókuszáltak. Az átmeneti kormány igazságügyi minisztere biztosította az ICTJ elnökét, David Tolbertet arról, hogy minél előbb ratifikálni fogják a Római Szerződést,³⁸ ezáltal kimutatva elköteleződésüket a nemzetközi jog iránt.

3.1. Addressing the Past, Building the Future³⁹

Az ICTJ működésével függ össze a 2011 áprilisában megrendezett konferencia, amelyen 150 helyi, régió belüli, illetve nemzetközi szereplő vett részt, s amelynek célja a legmegfelelőbb átmeneti igazságszolgáltatási modell kitalálása volt Tunézia számára.⁴⁰ A két napos konferencia (2011. április 14-15.) szervezői között az ICTJ-n kívül a Közép és Észak- Afrika Program, az Arab Emberi Jogi Intézet, a *Tunisian League for Human Rights* szervezet és az ENSZ Emberi Jogokért Felelős Főbiztosi Hivatala is szerepel. Az *Addressing the Past, Building the Future* elnevezésű konferencián⁴¹ a résztvevők a különböző átmeneti igazságszolgáltatási modellekről és azok intézkedéseiről vitatkoztak annak érdekében, hogy kitalálják Tunézia számára a legmegfelelőbb, hosszú-távú átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseit. A konferencia alapvetően öt lényeges területre fókuszált: a büntetőjogi igazságszolgáltatásra, a biztonsági szektor megreformálására, a tényfeltárássra és dokumentációra, a nemek közötti igazságosságra és a kártérítések megfizetésére.⁴² Ezek alapján a konferencia öt, jól elkülöníthető szekcióra oszlott. Az alábbiakban szekcióként fogom megvizsgálni a konferencia előadásait és eredményeit, amelyek az átmeneti igazságszolgáltatás, a tunéziai gyakorlatban lehetséges megvalósulási kísérleteit körvonalazzák.

3.3.1. Büntetőjogi felelősségre vonás

Megállapítható, hogy minden sikeres átmenet egyik legfontosabb pillére az előző rendszer elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása, illetve a büntetőjogi igazságszolgáltatás megreformálása. Tunéziában a felkelések után lassú volt a reakció az igazságszolgáltatás felől, ezért csak a közvélemény nyomására indultak meg az első letartóztatások. Habár a konferencia idején már az előző kormány legfontosabb vezetőit letartóztatták, vagy házi őrizetbe vették – mint például a korábbi belügyminisztert, Rafik Belhaj Kacemet⁴³ – a büntetőeljárások nem bizonyultak hatékonyak. Ennek legfőbb oka pedig a politikától való befolyásoltság volt, amely még a régi rendszer maradványa. Az átmeneti kormány a probléma

³⁷ *Transitions: Interview with Hanny Megally, ICTJ Vice President or Program*, 2011, <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Newsletter-February-2011-English.pdf> (internetről letöltve: 2012. október. 24.)

³⁸ <http://www.iccnw.org/?mod=country&iduct=177> (internetről letöltve: 2012. november 2.)

³⁹ „Foglalkozni a múlttal, építeni a jövőt”

⁴⁰ *Addressing the Past, Building the Future Conference Report*, 2012. Tunisz <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Tunis-Conference-Report-2011-English.pdf> (internetről letöltve: 2012. október 20.)

⁴¹ u.o.

⁴² *Addressing the Past, Building the Future International Conference*, Tunisz, 2011 <http://tjtunis.blogspot.hu/> (internetről letöltve: 2012. október 20.)

⁴³ KONFERENCIA 2011, első szekció <http://tjtunis.blogspot.hu/2011/04/criminal-justice-crucial-element-of.html> (internetről letöltve: 2012. október 22.)

felismerését követően ratifikálta a Római Szerződést,⁴⁴ ettől kezdve tehát már nemzetközi szereplők is részt vehettek a büntetőeljárásokban. A konferencián abban állapodtak meg, hogy amíg Ben Ali szabadlábon van Szaúd-Arábiában, addig a nemzetközi segítség nem vonul ki a térségből. A Ben Ali által vezetett kormány ideje alatt a bíróságok is politikai befolyás alatt álltak, ezért az átmeneti kormány egyik legfontosabb feladatának tűzték ki a korrupciómentes letartóztatások- és büntetőeljárások megvalósítását. A nemzetközi konferencián felmerült még a speciális bíróságok iránti igény, ill. az, hogy a jövőben meg kell teremteni a széles körű átláthatóságot, valamint egy informális vita megrendezésének perspektívája, amely elengedhetetlenül szükséges lenne a bírói intézményrendszer megreformálásához.

3.1.2. A biztonsági szektor reformja

Közép- és Észak-Afrikában még nincsen történelme a biztonsági szektor megreformálásnak, kivéve persze Irak esetét, ahol még a mai napig is problémás a helyzet. Pont ezért rendkívül szükséges volt a konferencia második szekciója, amely azt a kérdéskört vizsgálta, hogyan lehet megreformálni a tunéziai biztonsági szektort.⁴⁵ A biztonsági szektor megreformálása azért alapvető feladata az átmeneti igazságszolgáltatásnak, mert ameddig nem épül fel egy biztos, korrupciómentes, demokratikus alapokon nyugvó biztonsági szolgálat, addig nem lehet bízni abban, hogy a következő kormány megfelelően tudja kezelni majd az újonnan megszerzett hatalmat. Óriási a rizikója annak, hogy amennyiben ez nem tisztázott, az új hatalom esetleg megpróbálja a rendvédelmi szerveket a kormány mellé állítani, ami egyenes utat jelent egy újabb diktatúra felé.

Habib Belkouché, a marokkói Emberi Jogi Intézet elnöke három kulcsfontosságú feladat elvégzésében határozta meg a biztonsági szektor reformjának programját.

Az első feladat az átláthatatlanság megszüntetése, amelyhez a legeredményesebb út az, ha nyilvánosságra hozzák az előző rendszer archívumait. Ezen kívül felhívta a figyelmet arra, hogy meg kell alapozni az elszámoltathatóságot és előre meg kell határozni az új állam biztonságpolitikára fordított költségeit. A második pontban a mandátumok egyértelmű elhatárolását fogalmazta meg, miszerint nem szabad hagyni, hogy a kormány tagjának és a biztonsági szektor vezetőjének hatásköre összeecsússzon. Harmadik feladatként pedig azt javasolta, hogy el kell érni azt, hogy a biztonsági szektor reformja tárgyalások útján és a civil társadalom bevonásával történjen meg.⁴⁶

Ahhoz, hogy a biztonsági szektor megújuljon, átvilágításokra és a korrupció féken tartására van szükség. A rendvédelmi szervek személyi állományának megreformálására való megoldást abban látták a konferencia résztvevői, ha a hasonló polgárháborút átélt nemzetek küldöttjei tréningeket és képzéseket tartanak a tunéziai biztonsági szektor dolgozóinak. A tréningek felvilágosítást adnak az alapvető emberi jogokról, az egyenlő bánásmódról és pszichológiailag is felkészítik a biztonsági szektor alkalmazottait.

Azonban a konferencián részt vevők közül többen is úgy gondolták, ahhoz, hogy a korrupciót előbb utóbb meg tudják állítani gazdasági változások kellenek,

⁴⁴ <http://www.iccnw.org/?mod=country&iduct=177> (internetről letöltve: 2012. október 22.)

⁴⁵ KONFERENCIA 2011, második szekció

[HTTP://TJTUNIS.BLOGSPOT.HU/2011/04/TRANSFORMING-HEART-OF-STATE-POWER.HTML](http://TJTUNIS.BLOGSPOT.HU/2011/04/TRANSFORMING-HEART-OF-STATE-POWER.HTML) (internetről letöltve: 2012. október 22.)

⁴⁶ u.o.

(internetről

hiszen amíg az emberek nem tudnak megélni fizetésükből, addig a korrupciót nem lehet féken tartani. Tehát önmagában a biztonsági szervek demokratikus működése nem képes a korrupció megállítására.

3.3.3. Tényfeltáró bizottságok és dokumentáció

2011 márciusában megalakult az Anti-korrupciós és Tényfeltáró Bizottság Tunéziában. Már március elején 700 kérés érkezett a Bizottsághoz, amelyek mind az emberi jogokat megsértő erőszakos cselekmények kikutatására irányultak. Áprilisig pedig 4200 kérés érkezett, amelyek sikkasztás és korrupció kivizsgálását követelték.⁴⁷ Ez alapján megállapítható, hogy a tunéziai állampolgároknak óriási igényük van a korrupció felszámolására és állampolgári jogaik képviselésében is tudatosabbá váltak. Ez pedig jelentősen megkönnyítheti a tényfeltáró bizottságok munkáját, hiszen, ahogy azt már dolgozatomban említettem, ahhoz, hogy a tényfeltáró bizottság hatékonyan működhessen, elengedhetetlen a széles körű társadalmi részvétel. A társadalmi részvétel azonban nem elég. Szükséges az is, hogy a bizonyítékok és a meginduló büntetőeljárások nyilvánosak legyenek. Így jutunk el a dokumentáció fontosságához. A Bizottság márciusban azon dolgozott, hogy egy átfogó jelentést készítsen a forradalom előtti és a forradalom ideje alatt zajló eseményekről és arról, hogy kik voltak az elkövetők, kik az áldozatok. A konferencián részt vevők egyöntetűen megállapodtak abban, hogy a régi rendszer nyilvántartásait minél előbb nyilvánosságra kell hozni. Ez ugyanis nagyban hozzájárulhat az új kormány demokratikus felállításához.

3.1.4. Nemek közötti igazságosság - nők elleni erőszak

Mi a nők szerepe a polgárháborúban? Hogyan érvényesülhetnek a nők egy olyan patriarchális társadalomban, mint amilyen a tunéziai is? Hogyan tudják a női áldozatok érvényesíteni jogaikat, milyen fórumok létrehozásával lehetne megkönnyíteni helyzetüket?

Ezekre és hasonló kérdésekre is keresték a választ a konferencia résztvevői. A polgárháborúban áldozatul esett nőket gyakran „láthatatlan áldozatoknak”⁴⁸ is szokás nevezni, nem véletlenül. Sokszor, legfőképpen a patriarchális társadalmakban, az átmeneti igazságszolgáltatás során a női áldozatokra egyáltalán nem fordítanak akkora figyelmet, mint a férfi áldozatokra. Nem veszik figyelembe a nők sebezhetőségét és azt, hogy sokkal nagyobb veszélynek vannak kitéve egy polgárháború során, mint a férfiak. Ez alatt elsősorban az erőszakos szexuális bűncselekmények értendők, amelyek nemcsak lelki traumát okoznak a nők életében, hanem olyan következményekkel is járhatnak, amelyek egy életre meghatározzák további sorsukat. Egy megszakított terhesség, egy elvetélt gyermek, de egy erőszakos cselekményből született gyermek is életre szóló nyomot hagy egy nő életében. Emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, amely a legtöbb arab országban jelen van egy erőszakos közösetetés után, hogy az áldozattá vált nőknek férjhez kell mennie a bűncselekmény elkövetőjéhez.⁴⁹

Úgy tűnik, a konferencia szereplői is felmérték ennek a problémának a súlyát,

⁴⁷ KONFERENCIA 2011, harmadik szekció

<http://tjtunis.blogspot.hu/2011/04/truth-commissions-as-instruments-of.html> (internetről letöltve:2012. október 22.)

⁴⁸ KONFERENCIA 2011, negyedik szekció

<http://tjtunis.blogspot.hu/2011/04/violence-against-women-invisible.html> (internetről letöltve:2012. október 22.)

⁴⁹ u.o.

hiszen hosszan tárgyaltak különböző megoldási lehetőségekről. Az átmeneti kormány kinyilvánította, hogy támogatja a nőket, szorgalmazza azt, hogy felkutassák a női áldozatokat, hogy a nők képviseltesék magukat és bajtársaikat a kártérítési eljárásokban. Ehhez nyújtanak segítséget az ICTJ Nemek közötti igazságosság programjában az ICC speciális egységei, amelyek kifejezetten nőket érintő bűncselekményekkel foglalkoznak, és az átmeneti kormány további lépései, amelyek olyan nőket érintő nemzetközi szerződésekre fektetnének hangsúlyt, mint például, a *Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women* (CEDAW).⁵⁰ A nők képviseletére irányuló igény abban is materializálódott, hogy az *Association Tunisienne des Femmes Démocrates Non Gouvernementale Organisation* (a továbbiakban: NGO) készített egy jelentést, amely az előző rendszer női áldozatait és a felkelés ideje alatt áldozatul esett nők felkutatását tűzte ki célul.

3.1.5. Kártérítések

A konferencián sajnálattal állapították meg, hogy az átmeneti kormánynak nincsen előre kidolgozott stratégiája az áldozatokat megillető kártérítésekre vonatkozóan. Annak ellenére, hogy a felkelésben történt erőszakos cselekmények után egy-két áldozatot kárpótoltak - ez eléggé esetlegesen történt -, egyelőre nem volt példa átfogó kompenzációra. Ennek orvoslására a konferencián részt vevő Mustafa Iznasni, a marokkói Emberi Jogi Bizottságtól felajánlotta, hogy segít az átmeneti kormánynak a stratégia kidolgozásában. Szívesen tart továbbá képzéseket a kormány tagjainak és megosztja tapasztalatait velük. Szerinte a legfontosabb a nemek közötti igazságosságra és az áldozatok széles körű feltérképezésére való odafigyelés. Iznasni szerint, ha ez a kettő teljesül, akkor megvalósítható egy igazságos kárpótlási folyamat.⁵¹ A marokkói segítségen kívül az ICTJ elindította *Reparative Justice Program*-ját, amelynek legfontosabb feladata, hogy különböző kérdőívek segítségével feltérképezze, hogy az áldozatoknak milyen típusú kárpótlásra van szükségük. Sokszor ugyanis azt a hibát követik el az átmeneti kormányok, hogy utcákat neveznek el a felkelésben áldozatul esettekről, vagy szobrot állítanak a forradalom emlékére, miközben a társadalom széles rétegeihez tiszta ivóvíz, élelem sem jut el. Ez alapján újfent látszik, hogy elengedhetetlen a társadalom széles rétegeivel való kapcsolat felvétele.

Ez volt tehát az az öt szekció a konferencián, amelyeket külön üléseken tárgyaltak a nemzetközi és helyi résztvevők. Fentebb azonban leginkább a konferencia pozitív eredményeit olvashatjuk. Arról mégsem szabad megfeledkeznünk, hogy az átmeneti kormány februárban alakult meg, amelynek tagjai között sok az előző rendszerben is aktívan működő politikus. E mellett időközben olyan pártok is alakultak (amíg a büntetői felelősségre vonás váráhozott), amelyeket a régi politikai rendszer tagjai alkották, csak most már Ben Ali nélkül alapították meg saját pártjaikat. A társadalom az átmeneti kormány felállása után újra széttagolódott. Az ellenpártok nem igazán hittek sem az átmeneti kormányban, sem azok intézkedéseiben, így a Bizottságok eredményessége is megkérdőjeleződött. Ezen kívül az átmeneti kormány veszített népszerűségéből, amikor teret adott a nőknek a döntés hozatalban és jogérvényesítésüknek. A

⁵⁰ „Szerződés a nők iránti bármely nemű diszkrimináció kiküszöböléséről”

<http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Tunis-Conference-Report-2011-English.pdf>

(internetről letöltve: 2012.október 20.)

⁵¹ KONFERENCIA 2011, ötödik szekció

<http://tjtunis.blogspot.hu/2011/04/fulfilling-right-to-reparations.html> (internetről letöltve: 2012.október 20.)

legnagyobb vitát azonban mégis az gerjesztette, hogy melyik bizottságra van a legnagyobb szükség. Tudjuk ugyanis, hogy ameddig egy társadalom nem néz szembe a múlt hibáival és nem tisztázza az előző rendszer visszaéléseit, addig alkotmányossági reformokról beszélni szinte felesleges. Mégis, a tunéziai nép nem értette, miért kell ennyit vesződni egy átmeneti kormánnyal, hiszen szerintük az átmeneti kormányok legitimitációja egyáltalán nem széleskörű, ellenben az állampolgárok legfontosabb feladatuknak egy új, demokratikusan megválasztott kormány létrehozását tartották.

Összegzőként megállapítható, hogy a konferencia 2011 áprilisában felvetette a legfontosabb kérdéseket, amikről beszélni kell egy átmeneti időszak során, utakat jelölt ki az átmeneti kormány számára. Ezek után szükség van annak vizsgálatára, mi történt a nemzetközi konferencia után, milyen lépéseket tett az átmeneti kormány?

3.2. Az „Arab Tavasz” utáni első független, demokratikus választások

A népakarat nyomására 2011 nyár elején megválasztották az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjait. Ezzel a lépéssel az átmeneti kormány kijelölte azt az utat, amelyen haladni akar, miszerint enged a nép akaratának és megpróbálkozik minél előbb egy demokratikusan megválasztott kormány felállításával és egy új alkotmány megírásával. Ehhez az úthoz is kaptak nemzetközi segítséget. Már korábban, 2011 januárjában az Arab Tavasz eseményeire való tekintettel, az *International Institute for Democracy and Electoral Assistance* (a továbbiakban: IDEA) megnyitotta Kairóban regionális irodáját.⁵² Ennek következtében, 2011 szeptemberében lehetősége nyílt arra, hogy Tunéziában megrendezzen egy két napos workshopot,⁵³ amelynek fókuszában az alkotmányozási folyamat állt. Az IDEA szakemberei tájékoztatták a civileket az alkotmányozási folyamatok addigi állásáról, külföldi példákat mutattak be a workshop résztvevőinek, biztatták őket, hogy vegyenek részt az alkotmányozási folyamatban. Egy állam alkotmánya akkor rendelkezik a legnagyobb legitimitációval, ha a társadalom széles rétegei részt vesznek az alkotmányozási folyamatban.

Amint megszületett a választási törvény, kitűzték az első demokratikus választások időpontját, mégpedig 2011. június 14-re. Végül azonban úgy határoztak a döntéshozók, hogy elhalasztják a választásokat, mert 400.000 potenciális szavazó nem ment el regisztrálni, amiből arra következtettek, hogy még időt kell hagyni a társadalom széles rétegeinek társadalmi szerepvállalásuk ráeszméléséhez. Így a választásokat végül 2011. október 23-ra tűzték ki.⁵⁴

Dolgozatomban nem fejtem ki részletesebben a választások előkészületeit, eredményeit, hiszen ez olyan nagy anyagot ölel fel, amely egy különálló dolgozat témája is lehetne. Az én dolgozatom témakörét csak annyiban érintik a tunéziai választások, hogy - mint már említettem - a demokratikus választásoknak óriási szerepe van az átmeneti kormány életében. Mégpedig azért, mert a választások után feláll az új kormány, amely már a nép teljes legitimitációját élvezi és nincs további szükség az átmeneti kormányra. Ettől kezdve az új kormány feladata lesz, hogy az átmeneti intézkedéseket életben tartsa, vagy éppen állandóvá fejlessze tovább azokat.

A tunéziai választásokról elmondható továbbá, hogy az „Arab Tavasz” után

⁵² <http://www.idea.int/wana/tunisia-elections-a-triumph-for-the-countrys-citizens.cfm> (internetről letöltve: 2012. november 12.)

⁵³ u.o.

⁵⁴ <http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (internetről letöltve: 2012. október 20.)

Tunéziában sikerült először a békés átmenet lebonyolítása, ami fontos lépés a demokrácia felé. A békés átmenet egyik legfontosabb oka, az emberek állampolgári tudatukra eszmélésén túl, az óriási nemzetközi jelenlét, amely azt jelentette, hogy számos nemzetközi szereplő megfigyelőként részt vett a választásokon és azok előkészületeiben is.⁵⁵ A választások után az átmeneti kormány átadta az alkotmányozás folyamatát az új kormánynak, ami azt jelentette, hogy onnantól kezdve az új kormányt terhelte a feladat, hogy a nép vágyait, elképzeléseit felelősen ültessék át az alkotmánytervezetbe.

3.3. Az átmeneti igazságszolgáltatás törvénytervezete⁵⁶

Az alkotmányozási folyamat a 2012 áprilisában elindított Nemzeti Párbeszéd program része, ugyanúgy, mint az az elképzelés, miszerint az átmeneti igazságszolgáltatás menetét és annak intézkedéseit törvényben fogalmazzák meg. Ez adná meg a legális keretet az átmeneti igazságszolgáltatás négy alapvető eleméhez: a tényfeltáró bizottságok működéséhez, az igazságszolgáltatói hatalom reformjához, a kártérítések végrehajtásához és azon garanciák megteremtéséhez, amelyek biztosítják a békés átmenetet. A törvény lehetőséget adna az átmeneti intézkedések szisztematikus végrehajtására és hatékonyabbá tenné ezek működését. A fentiekén kívül a törvény felhívja a figyelmet az országon belüli, régiók közötti különbségekre is, amelynek célja, hogy tudatosabbá tegye az azon területekre való odafigyelést, amelyek speciális gazdasági adottságokkal és speciálisan, kifejezetten a területet érintő szociális jogokkal rendelkeznek. Ezen területek kapcsán felmerülhet egy, a nagyvárosoktól eltérő, átmeneti igazságszolgáltatási rendszer regionális kidolgozása is.

Ehhez azonban elengedhetetlenek az egész országra kiterjedő konzultációk. Ezek azonban a mai napig még nem valósultak meg. Ennek egyik legfőbb oka pedig az, hogy sem az intézmények és a társadalom csoportjai között, sem a városi és vidéki intézmények között nem alakult ki együttműködő kapcsolat. Ezen kívül a nők képviselete az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseiben a mai napig elég jelentéktelen, ami azt eredményezi, hogy még mindig nem sikerült megteremteni a nemek közötti egyenlőséget, aminek eredményeképp a konzultációkban sem garantált a társadalom széles köreit átfogó részvétel.⁵⁷

3.4. Childhood and Youth in the Transitional Justice Process⁵⁸

Ahhoz, hogy lehetőség legyen a társadalom széles köreinek bevonására az átmeneti igazságszolgáltatás folyamatába, nem szabad megfigyelünk a női nemet kívül a gyermekek és fiatalok szerepéről sem. Ezzel foglalkozik az ICTJ *Children and Youth* elnevezésű programja, amelynek feladata, hogy kapcsolatot teremtsen a folyamat érdekeltjei között, mint például a *Tunisian Ministry of Women, a Children*

⁵⁵ <http://www.idea.int/wana/tunisia-elections-and-the-role-of-the-islamists.cfm> (internetről letöltve: 2012. november 5.)

⁵⁶ <http://www.tunisia-live.net/2012/11/22/transitional-justice-draft-law-a-collaborative-effort-by-government-and-civil-society/> (internetről letöltve: 2012. november 24.)

⁵⁷ GREIFF 2012

<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=12800&LangID=E> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

⁵⁸ „Gyermekek és fiatalok részvétele az átmeneti igazságszolgáltatás folyamatában” <http://ictj.org/news/engaging-children-and-youth-transitional-justice> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

and Family Affairs elnevezésű szervezet, az UNICEF, a Youth Observatory, illetve az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseinek végrehajtói és a gyermekjogvédők között.⁵⁹ Ehhez kapcsolódóan az ICTJ, az UNDP és az UNICEF közösösen 2012 októberében kerekasztal beszélgetést szervezett *Childhood and Youth in the Transitional Justice Process* címmel. A kerekasztal beszélgetés célja az volt, hogy a döntéshozókban tudatosítsák, hogy speciális figyelmet kell szentelni a gyermekekre és fiatalokra már az átmeneti folyamat kezdeteitől fogva. Az esemény, úgy tűnik, sikeres volt, ugyanis az átmeneti igazságszolgáltatásról szóló törvény már megemlíti, hogy külön figyelmet kell fordítani a polgárháborúkban és diktatúrákban áldozattá vált gyermekekre és megadja számukra a lehetőséget, hogy részt vegyenek az átmeneti időszak folyamatában.⁶⁰

3.5. 2012. november 19-én nyilvánosságra hozott ENSZ jelentés⁶¹

Láthattuk, hogy az átmeneti kormány ideje alatt és a demokratikusan megválasztott kormány működése óta nagyjából milyen átmeneti intézkedések zajlottak Tunéziában. Ahhoz, hogy egy átfogó képet kapjunk a folyamatról, a következőkben a legfrissebb ENSZ jelentés összefoglalóját szeretném ismertetni.

2012. november 10-16.-ig Pablo de Greiff⁶² Tunéziában járt, hogy felmérje az átmeneti intézkedések hatékonyságát, eredményeit. Greiff felmérései alapján készült el az elemzendő ENSZ jelentés. (Fontos megemlíteni, hogy ez év december 19-én lesz két éve, hogy Mohamed Bouazizi öngyilkosságával elindította a közel-keleti forradalmi hullámot. Tehát az ENSZ majdnem egy két éves folyamat eredményét tette közzé november 19-én.)

A jelentés átfogó képet ad az átmeneti igazságszolgáltatás eddigi állásáról, hiszen a szakértő széles körben nyert betekintést a folyamatokba, a kormány munkájától kezdve, a civil szervezeteken át, a helyi ENSZ irodák segítségével keresztül és civil szereplőket is bevonva a kutatásba. Pablo de Greiff első megállapítása a tunéziai tartózkodás során az volt, miszerint az átmeneti igazságszolgáltatásról szóló beszámolók, jelentések nem jutottak el a társadalom széles rétegeihez, tehát a társadalom csak elenyésző része értesült az országban zajló átmeneti intézkedésekről és azok állásáról. Ezáltal nem is volt lehetőség arra, hogy a társadalom közvetlenül fejezze ki azon szükségleteit, amelyeket az átmeneti igazságszolgáltatásnak első sorban orvosolnia kell.

Valószínűleg ebből fakad a következő probléma is, miszerint az átmeneti igazságszolgáltatás üteme lassú. Kivételnek számít az alkotmányozási folyamat, amely kapcsán félő, hogy túl nagy hangsúlyt fektetnek az új alkotmány megvalósítására, miközben elhanyagolják az átmeneti igazságszolgáltatás többi és éppoly fontos intézkedéseit. Ez abban mutatkozik meg, hogy kis arányú a fejlődés mind a büntető igazságszolgáltatás, mind a biztonsági szektor intézményi

⁵⁹ ICTJ's Children and Youth Program

<http://ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/children-and-youth>

(internetről letöltve: 2012. november. 22.)

⁶⁰ Engaging Children and Youth in Transitional Justice

<http://ictj.org/news/engaging-children-and-youth-transitional-justice> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

⁶¹ GREIFF, Pablo: *Tunisia: United Nations expert calls for human rights to be at the heart of a transitional justice process owned by the entire society*, 2012. november

<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=12800&LangID=E> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

⁶² Kolumbiai, emberi jogi aktivista, az ENSZ speciális munkatársa, szakterülete az átmeneti igazságszolgáltatás folyamata.

http://en.wikipedia.org/wiki/Pablo_de_Greiff (internetről letöltve: 2012. december 5.)

reformjainak területén. Megállapítható, hogy a tunéziai átmeneti intézkedések fókuszában kizárólag a pénzübeli jóvátételek állnak, azonban itt sem fedezhető fel egy átgondolt stratégia a kompenzációk folyamatáról. Ez azt jelenti, hogy az áldozatok irányába is még csak nagyon kevés, szinte semmilyen kártérítési lépést nem tettek.

Sajnos az derül ki a jelentésből, hogy az átpolitizáltság még mindig jellemző az országra, ami azt eredményezi, hogy egyes politikai csoportok több támogatásban részesülnek, mint mások. Így nem valósulhat meg egyenlőség sem a pártok, sem az általuk a képviselt társadalmi csoportok között. Pedig pont ennek ellenkezőjére, „átkeretezésre” volna szükség. Az átkeretezés azt jelenti, hogy az egyes pártok a továbbiakban ne egymással álljanak szemben, hanem együtt álljanak szemben az előző kormány tetteivel, összefogva egy demokratikus ország építéséért.

Ezen a ponton érdemes visszatérni az előző rendszer és a felkelésben áldozatokká vált emberekhez. Azt láthatjuk jelenleg, hogy a kormány különbséget akar tenni áldozat és áldozat között. Mégpedig ezt úgy teszi, hogy különböző eseményeket szervez számukra, amely vagy a felkelésről emlékezik meg, vagy az előző diktatúra esettjeiről, de semmi esetre sem kezeli az áldozatok csoportját homogén egészként.⁶³ A kormány azt próbálja meg felmérni, hogy melyik áldozati csoportnak milyen típusú eseményeket, megemlékezéseket rendezzenek kárpótlásul a múlt történéseiért. Pedig nem ez a megfelelő kárpótlási stratégia, ha az áldozatokról van szó.

Láttuk, hogy soha nem működik az a fajta kompenzációs metódus, mikor az áldozati csoport igényeinek feltérképezése nélkül indítanak jóvátételi eseményeket, hiszen nem tudni, hogy valóban szükségesek-e az áldozatok számára a megrendezett (egyébként általában meglehetősen költséges) események. Ezen kívül, ha az áldozati csoportok között az alapján tesznek különbséget, hogy ki melyik rendszer, ill. felkelés alatt esett áldozatul, akkor ez egy idő után a társadalom még szélesebb rétegeinek szétszakadásához vezet. Onnantól kezdve nem csak az eredendően szemben álló pártok szavazói állnak majd egymással szemben, hanem azok a szerencsétlen emberek is, akiknek valamely alapvető emberi jogukat megsértették, és ezáltal áldozatokká váltak. Márpedig, ha a társadalmi széttagoltság fokozódik, akkor ezzel egy időben csökken az emberek közötti bizalom, ami nagyon könnyen teret enged az újabb elnyomásnak.

3.6. Megoldási javaslatok⁶⁴

Ennek tükrében az átmeneti igazságszolgáltatás döntéshozóinak azt kellene figyelembe vennie, hogy nincs különbség az áldozati csoportok között, hiszen attól már önmagában áldozattá válik valaki, ha bármely alapvető emberi jogát, bármilyen körülmények között megsértették. Ezen kívül tehát nem kell más „ok”, hogy valakit áldozattá nyilvánítsanak. Összefoglalva, ha az áldozati csoportok „megjelölése” az emberi jogok ellen elkövetett erőszakos cselekmények köré szerveződne jóval nagyobb eséllyel várhatnánk el az átmeneti igazságszolgáltatástól egy hatékony, valóban az áldozatok igényeire fókuszáló intézkedéssort. Ez alapján nyilvánvaló az is, hogy a jogorvoslati lehetőséget mindenkinek meg kellene adni, akinek saját bevallása szerint megsértették valamely alapvető emberi jogát. A jogorvoslati lehetőségeket mindenki számára lehetővé kellene tenni.

Pablo de Greiff elképzelése alapján ez úgy lenne a legkönnyebben végrehajtható, ha a kormány a civil szervezetekkel közösen egy olyan központot

⁶³ GREIFF 2012, 3.

⁶⁴ GREIFF 2012, 2-3.

hozna létre, ahol közösen foglalkozhatnának az emberi jogokkal, azok tiszteletben tartásával és megsértésükkel. Ez a központ lehetőséget adna az állampolgárok számára, hogy tanácsot kérjenek, ha az emberi jogok megsértését észlelik környezetükben, vagy jogorvoslással éljenek, ha őket sértették meg jogaik gyakorlásában. Ez az intézmény nem csak az állampolgárok érdekeit szolgálná, hanem elősegítené a kormány és a civil szervezetek együttműködését is. Sokszor ugyanis az a helyzet áll elő, hogy annak ellenére, hogy e kettő intézmény céljai megegyeznek, a rossz kommunikáció vagy előítéletek miatt mégsem működnek együtt, hanem egyedül kezdenek hozzá egy komplex probléma megoldásához. Ha ez a szemléletmód hatná át az átmeneti igazságszolgáltatás intézkedéseit, akkor lehetőség nyílna a jogok szisztematikus megerősítésére és a jogok fontosságának tudatosítására.

A fenti megoldási javaslattal el is érkeztem a nemzetközi jelentés utolsó részéhez, ahol különböző ajánlások merülnek fel az átmeneti intézkedések jövőjével kapcsolatban.⁶⁵ Az áldozatok kártérítéséről már szoltam, a következőkben a további lehetséges megoldási alternatívákat tekintem át.

Ami elengedhetetlen fontosságú, legyen szó az átmeneti igazságszolgáltatás bármely területéről, az az, hogy a bizottságok riportjait, beszámolóit sokkal könnyebben elérhetővé kell tenni, hogy a társadalom minél szélesebb rétegeihez eljusson az információ az átmeneti igazságszolgáltatás aktuális intézkedéseiről, eredményeiről. Fentebb már esett szó az átmeneti igazságszolgáltatás törvénytervezetéről. Ehhez még annyit tennék hozzá, hogy nem elég annak tudata, hogy az átmeneti intézkedések törvénybe kerülnek, hanem biztosítani kell azt is, hogy a törvényben foglalt intézkedések egyesével, külön-külön is függetlenek legyenek, bármely hatalmi testülettől (leginkább az Alkotmányozó Nemzetgyűlésre gondolok). Ennek egyik eszköze, ha a nyilvános meghallgatások után készül egy nyilvános lista azokról a személyekről, akik jogosultak az átmeneti intézkedések végrehajtására. Így elkerülhető, hogy illetéktelen személyek vigyenek véghez kedvük-kényük szerint különböző intézkedéseket.

A törvénynek tartalmaznia kell a választott bíróságok rendelkezésére álló, és reformjához szükséges költségeket, hogy ellenőrizhetővé váljon az intézmény, ezáltal minél inkább kizárva az esetleges korrupciós lehetőségeket. Hiszen az elvárás továbbra is egy önszabályozó bírói testület létrehozása, amely az igazságszolgáltatási hatalmat gyakorolja, miközben a másik két hatalmi ág tőle függetlenül működik. Továbbá elengedhetetlen a büntetőbíróságok hosszú távú reformja, hogy független, korrupciómentes, proaktív büntetőeljárások és átvilágítások valósuljanak meg.

Az igazságszolgáltatás reformján túl a második legfontosabb pillér a biztonsági szektor és a belső rendvédelmi szervek reformja. Itt is elengedhetetlen fontosságú a bármely politikai hatalomtól független testület létrehozása. Ezek az intézményes reformok tudják biztosítani azt, hogy a következő rendszer mindenkinek ugyanolyan jogokat biztosítson.

3.7. Összegzés

A jelentésből az derül ki, hogy a mai napig Tunéziában nem történtek olyan előrelépések az átmeneti igazságszolgáltatás területén, amelyeket a nemzetközi standard elvárt volna. Tunézia túl korán kezdett bele egymástól teljesen eltérő, össze nem függő átmeneti intézkedések végrehajtásába. Azonban hamar ráeszmélt ezen intézkedések hatékonyatlanságára és leszűkítette az intézkedések körét. A szűkítés óta az intézkedések legnagyobb arányban az alkotmányozási folyamatra és a

⁶⁵ GREIFF 2012, 3-5.

pénzbeli jóvátételekre fókuszálnak. Ez az út azonban nem a hosszú távú béke receptje. Ahhoz, hogy megvalósuljon a hosszú távú béke, az átmeneti igazságszolgáltatás további területeit is be kell vonni a folyamatokba, amihez elengedhetetlen a különböző szervek együttműködése (az áldozati igények teljes körű kielégítését is csak az intézmények összefogása teremtheti meg: például, ha az áldozati igények az egészségügyi szolgáltatásokra irányulnak leginkább, az csakis a kormány által üzemeltetett kórházak és a nemzetközi civil szervezetek összefogása útján valósulhat meg).

Végül nem szabad megfeledkezni a nemzetközi támogatók fontosságáról sem. Vitathatatlan, hogy a nemzetközi segítségre óriási szüksége van a volt polgárháborús országoknak, de nem szabad hagyni, hogy öncélú átmeneti intézkedéseket támogassanak. Ugyanis, ha a nemzetközi támogatók nem térképezik fel eléggé a támogatni kívánt ország szociális és politikai helyzetét, előfordulhat, hogy olyan intézkedéseket fognak finanszírozni, amelyek saját (pl. jövőbeni gazdasági kapcsolatok kiépítését) érdekeiket szolgálják, nem törődve a társadalom szükségleteivel. Esetleg az is előfordulhat, hogy túl sokféle és egymással nem összefüggő, inkoherens intézkedéseket támogatnak, amelyek az átmeneti igazságszolgáltatás egyre nagyobb hatékonyatlanságát eredményezhetik.

Az alábbi táblázatban a fentebb ismertetett konferencia célkitűzéseit vetem össze az ENSZ jelentés jelenlegi tunéziai eredményeivel. Így szemléletesen kirajzolódnak az elvárások, igények és azok megvalósulásának tapasztalati adatai.⁶⁶

<u>1. Büntetőjogi felelősségre vonás</u>	<u>2. Biztonsági szektor reformja</u>	<u>3. Tényfeltáró bizottságok és dokumentáció</u>	<u>4. Nemek közötti igazságosság</u>	<u>5. Kártérítések</u>
igazságszolgáltatói hatalom megreformálása X	átláthatatlanság megszüntetése X	széles körű társadalmi részvétel X	képviselő X	kidolgozott stratégia X
politikai befolyásoltág megszüntetése X	demokratikus alapokon nyugvó biztonsági szektor X	nyilvánosság X	nemek közötti egyenlőség X	áldozati szükségletek feltérképezése X
korruptiómentesség a büntetőeljárásban ?	civil társadalom bevonása a reformokba X	régi politikai rendszer archívumainak nyilvánosságra hozása X	nemzetközi szerződések a nők védelmében ?	
speciális bíróságok	átvilágítások X			

⁶⁶ Értelmezési útmutató: ✓- megvalósult

X- még nem valósult meg

?- nem szólnak róla források

felállítása X				
legfőbb elkövetők letartóztatása (Ben Ali és felesége is) ✓	tréningek, képzések ?			
átláthatóság megteremtése X	korruptió megfékezése ?			
Nemzeti Párbeszéd programja X	elszámoltatható ság költségvetés			

A táblázatból azt láthatjuk, hogy a konferencián kijelölt célok egyelőre eredménytelennek bizonyulnak. Egyedül a letartóztatások folyamata mondható sikeresnek, de ugyanez már nem mondható el a büntetőeljárásokról. Az átmeneti intézmények kudarcának oka összetett folyamatok eredménye, melyeket fentebb már megpróbáltam ismertetni. Még annyit szeretnék hozzáfűzni a fentiekhez, hogy ha a tunéziai nép továbbra sem lesz képes szembenézni múltjával és nem tudja tisztázni az előző politikai rendszer visszaéléseit soha nem lesz képes az átmeneti intézkedések véghezvitelére, és nem fogja tudni megszüntetni a társadalmi széttagoltságot. Felhívnám még a figyelmet arra, hogy a nők helyzete a tunéziai társadalomban semmit sem változott az elmúlt másfél évben, sőt, egy szeptemberi hír szerint még mindig elterjedt az az álláspont (a bíróságokon is), hogy „az áldozatok felelősek az ellenük elkövetett nemi erőszakért”.⁶⁷ A nők áldozati csoportján kívül is óriási az elégedetlenség, hiszen még semmiféle érdemi intézkedés nem történt az áldozatok kárpótlására.

Összességében elmondható tehát, hogy a konferencia kijelölte ugyan azt az utat, amelyen az átmeneti, majd demokratikusan megválasztott tunéziai kormánynak haladnia kellett volna az elmúlt másfél évben, de az ENSZ beszámoló alapján jól látszik, hogy jelenleg ugyanazokat az utakat kéne újra kijelölnie a kormánynak, ha az átmeneti időszakot eredményesen szeretné zárni. Ez ugyanis az egyetlen biztos út, amelynek végén a hosszú távú béke rajzolódik ki.

4. Záró gondolatok

Összességében figyelemre méltó tehát, hogy az Arab Tavaszban részt vevő országok közül Tunéziának sikerült először békés eszközökkel kilábalni a konfliktusos időszakból. A térségben először békésen lezajló, független, demokratikus választások óriási lépésnek tekinthetők a demokrácia felé. Ez volt az a pillanat, amikor a forradalmi hevület után a tunéziai polgárok újra egységet tudtak alkotni és huszonöt év után végre élhettek a szavazati jogukkal. A választások eredménye után a kormánynak hárult a felelősség, hogy az átmeneti intézkedéseket megvalósítsa. Ha az átmeneti igazságszolgáltatás definícióját vizsgálom, akkor megállapítható, hogy a három tényező közül egyelőre csak egy valósult meg. Ez pedig a fentebb említett békés átmenet.

⁶⁷ http://kitekinto.hu/iszlami/2012/10/04/megszakoltak_most_szemmermetlensseggel_vadoljak/
(internetről letöltve: 2012. december 10.)

Az előző rendszer igazságtalanságainak és a konfliktusos korszak eseményeinek tisztázása, valamint az áldozatok kárpótlása azonban még nem valósult meg. Pedig ezek az idő múlásával egyre égetőbb problémákká válnak. A minél előbbi megoldáshoz szükségszerű az igazságszolgáltatás reformja. Amíg nincsen jelentős lépés erre vonatkozólag, addig nem valósulhat meg a múlttal való szembenézés és az áldozatok jogszerű kárpótlása sem. Ez pedig a választások által összekovácsolt társadalmat újra szétszakíthatja.

Egy szétszakított társadalom pedig nem alkalmas az átmeneti igazságszolgáltatásban való aktív részvételhez, hiszen a szétszakított társadalom bizalma a másik csoport iránt csekély lesz. Az átmeneti intézkedések véghezviteléhez óriási bizalomra van szükség nemcsak az állampolgárok között, hanem az állami intézmények és a kormány iránt egyaránt. A társadalomban dúló feszültségeket tehát minél előbb mérsékelni kell, és az átmeneti intézkedéseket az alapvető emberi jogok köré kell csoportosítani. Ez viszont csak akkor valósulhat meg, ha az állampolgárokat – nőket, gyerekeket, fiatalokat, férfiakat – felvilágosítják emberi jogaikról, hogy felismerhessék azokat a magatartásokat, amelyek ezen jogukat sértik a jelenben vagy sértették a múltban.

A demokratikus intézmények felállítása azonban nem elég. Az is elengedhetetlen, hogy az intézmények működése is demokratikus legyen. Ez alatt a tunéziai választások is értendők, hiszen attól, hogy egy kormányt demokratikus eszközökkel választanak meg, nem biztos, hogy az a hatalomra kerülés után a demokrácia építésén fog fáradozni. Jelenleg az figyelhető meg, hogy az alkotmányozási folyamat hevében a kormány elfelejt törődni állampolgáraival és a rá váró más átmeneti intézkedések sorsával.

Ez pedig hosszú távon nem vezet eredményre. A választások után nem szabad elfelejteni a lakosságot, sőt, be kell vonni őket egy közös cél elérésébe. Ez a közös cél pedig, az alkotmányozáson túl, a demokrácia komplex építése. A jogalkotóknak az átmeneti igazságszolgáltatási törvény véghezvitele, a kormánynak a demokratikus intézmények megalkotása, az állampolgároknak feladata pedig az, hogy vallomástételeikkel a tényfeltáró bizottság tagjainak segítsék egy összetett folyamatban. Ha mindenki megtalálja a számára megfelelő szerepet a demokrácia-építés során, akkor megvalósulhat az, ami aztán képes lesz egy huszonöt évig diktatúrában élő országot demokráciává fejleszteni. Ez az eszme pedig a már említett *the only game in time*.

A demokrácia megvalósulásához szükséges az erős gazdaság, ami Tunéziáról a forradalmak óta nem mondható el. A turizmus érthető módon alábbhagyott az elmúlt években, ami legfőbb bevételét adja az országnak. Ha a kormánynak nem sikerül orvosolni a gazdasági válságot, akkor az ország előbb utóbb a korrupció áldozata lesz, és mint minden gazdasági válság idején, megerősödnek a szélsőséges nézetek, ami Európa számára beláthatatlan következményekkel bírhat.

Látva a jelenlegi szíriai és izraeli eseményeket felmerül a kérdés: egyáltalán az iszlám vallás összeegyeztethető-e a nyugati demokráciák modelljével? Megvalósulhat-e valaha egyenlőség a patriarchális társadalmakban? És ha a kérdésekre a nem választ adjuk, akkor el kell gondolkodnunk azon, hogy, ha a demokrácia nem képes arra, hogy világot uraló állammodell legyen, akkor melyik állammodell képes erre? Egyáltalán a demokrácia mennyi ideig képes arra, hogy csupán eszméivel összetartsa egymástól távol elhelyezkedő kontinenseket?

Annai bizonyos, hogy az Arab Tavasz kirobbanásáig diktatúrában élő országok még csak az átmeneti időszak elején járnak. Jövőbeni sorsukat senki nem tudja megjósolni, erre a világpolitikai események adhatnak majd választ.

Bibliográfia

Ezúton szeretném megköszönni konzulensemnek, Hack Péter Tanár úrnak és Al Ghaoui Naimának, hogy forrásanyagaikkal és tanácsaikkal nagyban hozzájárultak dolgozatom megvalósulásához.

Felhasznált irodalom:

BESENYŐ János: „Arab tavasz - politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban”, in: *Kül-világ a nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, VII. évfolyam 2011/4, 51-75.

<http://kul-vilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf>

(internetről letöltve: 2012.október 15.)

Engaging Children and Youth in Transitional Justice: <http://ictj.org/news/engaging-children-and-youth-transitional-justice> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

Pablo GREIFF: *Tunisia: United Nations expert calls for human rights to be at the heart of a transitional justice process owned by the entire society*, 2012. november

<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=12800&LangID=E> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

ICTJ's Children and Youth Program: <http://ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/children-and-youth> (internetről letöltve: 2012. november. 22.)

KIRS Eszter: *Demokratikus átmenet a háborús bűntettek árnyékában*, Miskolc 2012.

KONFERENCIA 2011

Addressing the Past, Building the Future International Conference, Tunisz, 2011

<http://tjtunis.blogspot.hu/> (internetről letöltve: 2012. október 20.)

Addressing the Past, Building the Future Conference Report, 2012. Tunisz

<http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Tunis-Conference-Report-2011-English.pdf>

(internetről letöltve: 2012.október 20.)

Anja MIHR: *Transitional Justice: Between Criminal Justice, Atonement and Democracy*, Utrecht 2012, 11-52.

<http://anjamihir.com/resources/SIM-Special-37.pdf> (internetről letöltve: 2012.október 15.)

RADA Péter: *A demokratikus fejlődés Rubik-kockája c. előadás*, Budapest 2012

UN 2009

OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS: *Rule- of- Law –tools for post-conflict states, National consultations on transitional justice*, New York and Geneva 2009.

http://www2.ohchr.org/english/issues/rule_of_law/transjustice.htm

S/2004/616

(internetről letöltve: 2012. október 15.)

United Nations: „Report of the Secretary-General to the Security Council on the rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies” (S/2004/616, 8. és 26. bekezdés)

[http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement)

(internetről letöltve: 2012. október 28.)

Transitions: *Interview with Hanny Megally, ICTJ Vice President or Program*, 2011,

<http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Newsletter-February-2011-English.pdf>

(internetről letöltve: 2012. október. 24.)

Internetes források:

<http://www.amnesty.org>

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.guardian.co.uk>

<http://www.iccnw.org>

<http://ictj.org>

<http://www.idea.int>

<http://kitekinto.hu>

<http://kul-vilag.hu/>

<http://www.theatlantic.com>

<http://tjtunis.blogspot.hu>